

MALMÖ STADSTEATER

INSPIRATIONSMATERIAL till *Folkets fiende*

Det här är ett inspirationsmaterial som bygger på teman ur föreställningen *Folkets fiende*. Här hittar du också diskussionsfrågor, tips på litteratur, artiklar, filmer och hemsidor. Du kan använda inspirationsmaterialet antingen inför eller efter teaterbesöket. Har du frågor eller funderingar kring materialet eller uppsättningen? Kontakta informatör Carin Hebelius på e-post carin.hebelius@malmostadsteater.se

Vad handlar pjäsen om?

”Vem fan bryr sig om det är farligt eller inte? Det jag gör, det gör jag i sanningens namn och för mitt goda samvetes skull.”

Sanningen är viktigare än allt annat för Doktor Stockmann i Henrik Ibsens klassiker *Folkets fiende*. Det är en intrikat historia om en ”whistleblower” och den sköra balansakten mellan civilkurage och fanatism. Henrik Ibsen skrev pjäsen 1882 men den är fortfarande lika högaktuell.

Doktor Stockmann har upptäckt att vattnet i hälsobadet på den lilla kurorten är förorenat av industriellt avfall. Han vill gå ut med sin upptäckt i den lokala tidningen och kräver att kommunen bygger om vattenledningarna. Upptäckten riskerar att hota det ekonomiska välståndet på kurorten och kommer att skapa hög arbetslöshet. Plötsligt förvandlas situationen till ett drev mot Doktor Stockmann. Själv är han orädd för konsekvenserna och vill möta allmänheten för att sprida sitt budskap – sanningen är viktigare än allt! För honom har affären för länge sedan upphört att handla om det förorenade vattnet. Hans fiende är nu hela samhället.

Intervju med regissören Dritëro Kasapi

Är *Folkets fiende* en av dina favoritpjäser?

– Jag har inte direkt favoritpjäser. Men det finns pjäser som jag känner har en relevans för vår samtid och som berättar om någonting väsentligt om något som upptar mina tankar. *Folkets fiende* är en sådan pjäs. I all sin ”enkelhet” väcker den en rad frågor om vad som påverkar vår individuella och kollektiva syn på vad som är sanning och vad som är rätt eller fel.

Hur är det att jobba med en text av Henrik Ibsen?

– Henrik Ibsen är en mästare. Hans pjäser tillåter att återberättas genom ett samtida filter utan att tappa berättelsens kärna. Inte att undra på att han är en av de mest spelade dramatikererna i världen.

Är ensam starkast?

– Vi är alla beroende av varandra, även när vi inte har direkt med varandra att göra. Därför är det inte alltid lätt att få ihop sin personliga moral och sitt eget bästa med den kollektiva moralen och det allmänna bästa. Det skapar en rad paradoxala motsättningar för individen och lika stora motsättningar för kollektivet, alltså samhället.

Dritëro Kasapi är född 1975 och utbildad teaterregissör vid The faculty of Dramatic arts i Skopje, Makedonien. 1999 grundade han Childrens Theatre Centre (CTC) i Skopje. Mellan 2005 och 2008 var han konstnärlig ledare för Gottsunda Dans & Teater. Dritëro har arbetat som regissör i hela Europa. I Sverige har han tidigare bland annat satt upp Enron (2010), Hamlet (2013) och Tribes (2014) på Örebro länsteater, En midsommarnattsdröm (2010) och Två herrars tjänare (2014) på Uppsala stadsteater, Othello (2011) på Riksteatern och Martyrer (2013) på Stockholms stadsteater.

Karaktärerna i pjäsen

DOKTOR TOMAS STOCKMANN är badläkare vid stadens hälsobad. Han har nyss återvänt till staden med sin familj. Hans bror är kommunalråd i staden. Tomas Stockmann spelas av Emil Almén.

FRU KATERINE STOCKMANN är lärare och gift med Tomas Stockmann. Hon drömmer om att öppna en egen skola och väntar sitt andra barn. Katerine Stockmann spelas av Cecilia Lindqvist.

PETRA är deras dotter till Tomas och Katerine Stockmann. Hon spelas av Hilda K. Ekengren och Vilma Linton som alternerar i rollen.

PETER STOCKMANN är kommunalråd och stadens starke man. Han är Tomas Stockmanns storebror. Han spelas av Fredrik Gunnarson.

MARIA KIIL äger flera industrier och är Katerines mor. Hon spelas av Li Brådhe. Rollen är omskriven för den här uppsättningen av pjäsen. I Ibsens originalpjäs var den här rollen en man, Morten Kiil, och Katerines styvfar.

HOVSTAD är redaktör på dagstidningen Folkbladet och till en början god vän med Tomas och Katerine Stockmann. Han spelas av Mattias Linderöth.

BILLING är medarbetare på tidningen. Han spelas av Johannes Wanselow.

ASLAKSEN äger stadens tryckeri (där Folkbladet trycks) och är ordförande i fastighetsägarföreningen. Han spelas av Lars-Göran Ragnarsson.

Henrik Ibsen

Henrik Ibsen var en norsk dramatiker och författare. Han föddes 1828 och dog 1906, och skrev inte mindre än 26 dramer och ca 300 dikter. Ibsen betraktas som en av världslitteraturens största och mest inflytelserika dramatiker samt "det moderna dramas fader".

Ibsens dramatik präglas framförallt av samtidskritik och han blev en mästare på det psykologiskt-realistiska illusionsdramat. Han väjde inte för brännbara ämnen som kvinnlig frigörelse, familjen och det borgerliga äktenskapet, livslögner och korrupta politiker. I hans

senare dramer blev också symboliken och naturmystiken viktig. Ibsen fick en hel del kritik i sitt hemland Norge vilket ledde till att han levde i frivillig exil under nära trettio års tid i Italien och Tyskland.

Några av hans mest kända pjäser är *Peer Gynt* (1867), *Ett dockhem* (1879), *En Folkefiende* (1882), *Vildanden* (1884) och *Hedda Gabler* (1890). Ibsens pjäser är än i dag några av de mest spelade på teaterscener över hela världen.

Ibsen och *En folkefiende*

Av Leif Zern, författare och teaterkritiker

När Henrik Ibsen skrev *En folkefiende* befann han sig mitt uppe i en av sina mest produktiva och skapande perioder. Året var 1882. Bakom sig hade han *Ett dockhem* och *Gengångare* och framför sig *Vildanden* och *Rosmersholm*. Alltsammans mellan 1879 och 1886. Sällan har en dramatiker under en så kort tidsrymd exploderat i en så rik samling idéer och debattämnen. Medan *Ett dockhem* blev en omedelbar succé, vann *Gengångare* och *Rosmersholm* både radikala anhängare och konservativa häcklare. Tillsammans med *Hedda Gabler* hör de fortfarande till Ibsens oftast uppförda pjäser.

En folkefiende har alltid levt ett osäkrare liv. Ibsen var själv osäker på om han, som han skrev i ett brev till förläggaren i juni 1882, skulle kalla sitt nya verk "et lystspil eller et skuespil, det har meget av lystspelets karakter ved sig, men også en alvorlig grundtanke". Lustspelet säger något om formen - den allvarliga grundtanken något om tendensen. *En folkefiende* är Ibsens sista renodlat politiska pjäs, ett av hans effektivaste samtidsdramer.

Vad är det som gör den så effektiv?

Tomas Stockmann, styckets huvudperson, är badläkare vid en anläggning som bidragit lika mycket till den lilla norska stadens ekonomi som till befolkningens hälsa. Så upptäcker Stockmann att badvattnet är förorenat och kräver att badet hålls stängt medan det saneras. Stadens styresmän drar örönen åt sig. En ekonomisk förlust måste vägas in i kalkylerna, hälsovinster mot privata intressen. Snart står Stockmann ensam i kampen för sina ideal, som en Don Quijote fäktande mot vad han kallar "den kompakta majoriteten".

Det är här *En folkefiende* vänder, från komedi till politiskt idédrama, låt vara att den aldrig helt och hållet lämnar lustspelets lätta distans till ämnet. Är Tomas Stockmann en narr eller en visseblåsare, en tidig miljöaktivist? Kanske något tredje - en protofascist som i det avgörande ögonblicket tar steget från liberala ideal till aristokratiskt folkförakt? Det senare är inte så långsökt som det låter sedan man lyssnat till hans ofta citerade slutreplik: "Saken är den, ska ni veta, att världens starkaste man, det är han som står mest ensam".

Ibsens kungstema är liberalismen. Genom allt han skriver känner man tyngden av begrepp som frihet, rätt och sanning. Stockmann vägrar att kompromissa med dessa ideal. Övriga centralt placerade personer i pjäsen har inga svårigheter att backa från sina principer när samma liberala ideal kolliderar med det egna privata och/eller politiska intresset. En av dem råkar vara Tomas äldre bror Peter, badanläggningens ordförande, borgmästare och polischef.

För att förstå denna allt annat än komedivänliga intrig måste man känna till att *En folkefiende* skrevs under ett dramatiskt övergångsskede i norsk historia: striden om parlamentarismen i början av åttiotalet, den som slutade med att Norge som det första landet i Norden år 1884 införde parlamentarismen som statskick (i Sverige skedde det demokratiska genombrottet betydligt senare).

En folkefiende är visserligen inget debattinlägg i den aktuella frågan, men Ibsens frågor är alltid hans tids frågor. Det är lätt att klistra etiketter på honom. Liberal. Feminist. Radikal. Själv värjde han sig mot alla sådana försök. Ändå vet vi att han engagerade sig i kvinnans rättigheter. Redan i *De ungas förbund* från 1869 - något av en förelöpare till *Ett dockhem* - bryter Kammarherre Bratsbergs svärdotter Selma ut i ett litet uppror mot kvinnans underordnade ställning i familjen och i samhället:

"Ni satte kläder på mig som på en docka, ni lekte med mig som man leker med ett barn. Och ändå kunde jag känna jubel vid tanken på att bära det tunga, jag kände allvar och längtan efter det som stormar och lyfter och höjer".

Hos Ibsen är honnörsorden sällan mer exakta och personliga än så. I *Ett dockhem* väntar Nora på att "det vidunderliga" ska inträffa i äktenskapet med Helmer. I *Rosmersholm* väntar Rebekka West på att Rosmer ska förvandla dem till "glada adelsmänniskor". Det är en dialog som ger intryck av att undvika det konkreta, som om livet och samhället ställde alltför stora krav på människorna för att de någonsin skulle kunna få se sina ideal förverkligade. Den som i likhet med Selma längtar efter "det som stormar och lyfter och höjer" lär aldrig bli nöjd.

Tomas tror i det längsta att hans sanningskrav omfattas av alla offentliga personer i det framstegsvänliga samhälle där han verkar, och det är i besvikelsen över att han misstagit sig som han uttalar sitt förakt för "den kompakta majoriteten", ett anatema över demokratin.

Låt oss anta att Ibsen var en sann liberal som trodde på individens frihet. I så fall var han på samma gång en liberal som inte trodde på att hans ideal kunde förverkligas i praktiken. Han vrider och vänder på honnörsorden utan att nå någon tillfredställande lösning. Hans pjäser är en provkarta på möjliga förhållningssätt. I slutet av *Ett dockhem* talar Nora om för sin man att hon upptäckt att deras äktenskap inte bygger på sanning. Och vi applåderar henne. Fem år senare dyker Gregers Werle upp i *Vildanden* och talar om för Hjalmar och Gina Ekdal att inte heller deras äktenskap bygger på sanning.

Sanning i bägge fallen! Ändå får Gregers Werle sällan samma ivriga applåder som Nora - hans fundamentalistiska sanningskrav leder ju bland annat till Hedvigs död. Senast jag såg *Vildanden* blev Gregers nästan utbuad av publiken.

Medan Gregers är en fanatiker, är Nora en feministisk förgrundsgestalt, och för att hitta en utgång ur denna labyrint av motsägelser måste vi följa Ibsens råd och läsa hans dramatik som en helhet. Han predikar inte, han skriver oavbrutet om förluster, om en labyrint som inte har någon utgång.

Ibsen såg in i framtiden. I Tomas Stockmann fann han en samtida gestalt som är lika mycket samtida med oss och våra parlamentariska kompromisser och demokratiska svek. Hans blick

förföljer oss.

Diskutera!

Försök att analysera karaktären Doktor Tomas Stockmann. Är han en clown eller en visselblåsare? Eller kanske en tidig miljöaktivist? Förlorar Tomas sig själv eller blir han sig själv på vägen?

Kan du dra några paralleller med nutida politiska händelser och handlingen i *Folkets fiende*?

Visselblåsare

Ordet *visselblåsare* kommer från det engelska ordet *whistleblower*. Det är en person som upptäcker brottsliga eller omoraliska omständigheter och som rapporterar det till media. En visselblåsare kan till exempel upptäcka korruption, mutor eller förskingring i ett företag eller i en organisation. Uppmärksamheten kan leda till stora förstasidesnyheter och att företaget eller organisationen måste ändra sina förhållanden.

En visselblåsare kan vara en anonym person eller någon med en känd identitet. Det finns också organisationer där visselblåsare kan lämna information. **Transparency International** är en organisation som har som uppgift att bekämpa korruption i världen. Den tar emot information om olagliga eller oetiska förhållanden och publicerar informationen på nätet. Den internationell ideella föreningen **Wikileaks** offentliggör hemligstämplade och privata dokument och filmer, i samarbete med media. Materialet laddas upp av anonyma källor, så kallade visselblåsare, till organisationens webbplats och dokumentdatabas, som är placerad i Sverige. Organisationen säger sig vilja avslöja oetiskt beteende av regeringar och företag, och eftersträvar fri tillgång till information som är av allmänintresse. Wikileaks grundare och styrelsemedlem Julian Assange är en av världens mest kända visselblåsare och nätaktivister. En annan känd och omdebatterad visselblåsare är amerikanen **Edward Snowden**, tidigare CIA-anställd som avslöjade och läckte ut sekretessbelagda dokument om hemliga övervakningsprojekt.

Diskutera!

Vad känner du till om visselblåsare? Är det bra att avslöja missförhållanden på t ex en arbetsplats? Bör man få vara anonym eller är det viktigt att vara offentlig?

Tomas Stockmann säger att han gör sina avslöjanden i sanningens namn och att sanningen är det viktigaste. Håller du med? Är det viktigaste att ortens jobb och välstånd säkras eller att sanningen om det förgiftade vattnet kommer fram?

Dramaövning

Två lögner en sanning

Eleverna arbetar två och två. De ska turas om att berätta tre saker om sig själva för varandra – två av sakerna ska vara sanna och en ska vara en lögn.

Sedan ska man inför gruppen berätta vad den andre sagt och så ska gruppen gissa vilket av påståendena som är lögn.

Diskutera gärna varför man trodde/inte trodde på lögnen – var det en för otrolig lögn? Var det en lögn som låg nära sanningen?

Tips

Litteratur

Greenwald, Glenn, *Storebror ser dig : Edward Snowden och den globala övervakningsstaten*, Leopard Förlag, 2014.

Hanson, Nils, *Grävande journalistik*, Ordfront Förlag, 2009.

Ibsen, Henrik, *Pjäser 1 – 2*, samlade utgåvor av Henrik Ibsens pjäser i översättning av Klas Östergren, Norstedts 2008.

Lennart Lundquist, *Slutet på yttrandefriheten (och demokratin?)*, Carlssons Förlag, 2012.

Platen von, Margareta, *Sanningssägare eller karriärist: En bok om civilkurage*, Norstedts, 2008.

Artiklar

”Svenska folket har rätt att få veta. Om IB-affären”, i *Dagens Nyheter*, 130827.

”Obekväma röster drabbas av såväl utfrysning som uppsägning”, i *Sydsvenskan*, 140613.

”Han skapar dagsaktuell folkefiende på Malmöscenen”, i *Sydsvenskan*, 150320.

Film och TV

Alla presidentens män, regi Alan J Pakula, 1976.

Pelikanfallet, regi Alan J Pakula, 1993.

Erin Brockovich, regi Steven Soderbergh, 2000.

Fahernheit 9/11, regi Michael Moore, 2004.

Bananas!, regi Fredrik Gertten, 2009.

Ebbe – The Movie: Mannen, Myten, Affären, regi Karin af Klintberg och Jane Magnusson, 2009.

Citizenfour, regi Laura Poitras, 2014.

Webb

Dagens juridik: <http://www.dagensjuridik.se>

Henrik Ibsens skrifter. Universitetet i Oslo <http://ibsen.uio.no>

Ibsen på Wikipedia http://sv.wikipedia.org/wiki/Henrik_Ibsen

Wikileaks.org

Rollista och produktionsuppgifter

FOLKETS FIENDE

Av Henrik Ibsen

Spelas på Intiman 20 mars – 29 april 2015

Föreställningens längd: ca 2 tim och 20 min (inkl paus).

Originaltitel: En folkefiende

Översättning: Klas Östergren

Förlag: Colombine Teaterförlag

Regi och bearbetning: Dritëro Kasapi

Scenografi och kostym: Annika Nieminen Bromberg

Ljus- och videodesign: Tobias Stål

Mask: Agneta von Gegerfelt

Rollista

DOKTOR TOMAS STOCKMANN, badläkare – Emil Almén

FRU KATERINE STOCKMANN, lärare – Cecilia Lindqvist

PETRA, deras dotter – Hilda K. Ekengren och Vilma

PETER STOCKMANN, kommunalråd – Fredrik Gunnarson

MARIA KIIL, industriägare, Katerines mor – Li Brådhe

HOVSTAD, redaktör på Folkbladet – Mattias Linderöth

BILLING, medarbetare på tidningen – Johannes Wanselow

ASLAKSEN, tryckeriägare och ordf. i fastighetsägarföreningen – Lars-Göran Ragnarsson